

bidrar med är en läsning av Paulus helt inom ramen för messiasföreställningar. Som Hewitt visar är detta inte något som paulusforskare gjort i särskilt stor utsträckning, även om det förekommit. I och med detta är Hewitts monografi ett välkommet bidrag till paulinsk messiasforskning som jag tror kommer lämna avtryck i diskussioner både om frasen ”i Kristus” och om paulinsk teologi i stort.

Lukas Hagel, Lunds universitet

BERND JANOWSKI

Anthropologie des Alten Testaments: Grundfragen – Kontexte – Themenfelder; Mit einem Quellenanhang und zahlreichen Abbildungen

Tübingen: Mohr Siebeck, 2019, xix + 806 sidor, SEK 475, ISBN 978-3-16-150236-1

Denna bok kan beskrivas som höjdpunkten på en lång karriär. Bernd Janowski, professor i Tübingen och emeritus sedan ett tiotal år, har en diger verkslista bakom sig. Ämnet för denna bok – Gamla testamentets antropologi – har han ägnat sig åt under de senaste tjugo åren, med ett antal artiklar och antologibidrag och en tidigare monografi, *Konfliktgespräche mit Gott: Eine Anthropologie der Psalmen* (2003). Med den föreliggande boken fortsätter Janowski att skriva in sig i en säregen tysk tradition, där Gamla testamentets antropologi är lika mycket en fråga om antropologi som teologi och där den oundvikliga referensen är H. W. Wolffs *Anthropologie des Alten Testaments* (1973). Baksidestexten till Janowskis bok informerar läsaren om att det sedan ett halvt århundrade inte har kommit någon ny GT-antropologi – en lucka som Janowskis bok uppenbarligen avser fylla. Det är ingen slump att Wolffs och Janowskis bok (bortsett från underrubrikerna) har exakt samma titel: Feras undersökningar avser just Gamla testamentet (och inte den Hebreiska bibeln, det Första testamentet eller något liknande) och – framför allt – de söker skriva fram en GT-antropologi i singularis. Vad som eftersträvas är en mäktig syntes, ett helhetsgrepp om Gamla testamentet och vad som där sägs om människan. Det är ett lika intressant och givande som problematiskt grepp. Jag ska nedan beskriva bokens upplägg och sedan göra några nedslag i framställningen.

Boken är uppdelad i 13 kapitel och ett över 250 sidor långt appendix. De 13 kapitlen fördelar sig över sju avsnitt: (1) "Vad är människan? – Inledning" (ty. "Was ist der Mensch? Einführung"); (2) "Från vaggan till gravan: Livsfaser" (ty. "Von der Wiege bis zur Bahre: Phasen des Lebens"); (3) "Med kropp och 'själ': Personbegreppets beståndsdelar" (ty. "Mit Leib und 'Seele': Elemente des Personbegriffs"); (4) "Det aktiva livet: Det sociala handlandets former" (ty. "Vom tätigen Leben: Formen des sozialen Handelns"); (5) "Rum och tid: Aspekter av att förnimma världen" (ty. "Räume und Zeiten: Aspekte der Welterfahrung"); (6) "Bilder av människan: Antropologier i Gamla testamentet" (ty. "Bilder vom Menschen: Anthropologien im Alten Testament") och (7) "Hela människan: Sammanfattning" (ty. "Der ganze Mensch: Resümee"). Appendixet omfattar "antika antropologiska källor" (såväl bilder som texter) från den med GT samtida främreorientaliska världen, men också från antikens Grekland, den rabbiniska judendomen och islam (Koranen). Boken avslutas med källförteckning och register över ämnen och anförda texter.

Medan H. W. Wolff i sin *Anthropologie des Alten Testaments* inledde framställningen med en "antropologisk språklära", där ett antal så kallade antropologiska nyckelbegrepp (lexem) stod i fokus, är Janowskis ansats mer tematisk eller litterär. Han är inte filolog utan exeget och studerar Gamla testamentet som en samling litterära texter, men han är också – som antytts – teolog, vilket blir tydligt under framställningens gång. Janowski framhåller själv sin mer tematiska ansats som en viktig skillnad jämfört med Wolffs bok. Forskningen har dessutom gått vidare inom ett antal områden: det handlar om ny kunskap kring den vidare främreorientaliska kontexten, men också om discipliner som historisk antropologi och psykologi, genusforskning, samt kultur- och kognitionsvetenskap. Allt detta måste en nyansats enligt Janowski ta hänsyn till (19). Det förstnämnda, den vidare främreorientaliska kontexten, kommer främst till uttryck genom det omfattande appendixet där ett antal "antika antropologiska källor" (se stycket ovan) är samlade. I själva framställningen är det främreorientaliska materialet dock inte integrerat

i någon högre utsträckning, men det är också en naturlig konsekvens av att Janowski, som han själv framhåller, avser att skriva just en Gamla testamentets antropologi (36).

”Vad är människan?” (ty. ”Was ist der Mensch?”) är enligt Janowski, som här citerar Ps 8:5, antropologins grundläggande fråga. Det är också denna fråga som det första kapitlet startar med. Detta är inte bara den gammaltestamentliga antropologins fråga, utan en evigt aktuell fråga för alla tiders och kulturers människouppfattningar. Janowski försöker alltså ta fasta på det universella draget i detta sökande eller frågande. En viktig drivkraft bakom framställningen är därmed att försöka överbrygga tidsavståndet mellan det gammaltestamentliga och vår tids kultur(er). Som Janowski uttrycker det: den gammaltestamentliga antropologin ”är inte bara ett fönster mot det förgångna, utan också ett tematiskt fält [ty. ’Themenfeld’] som på flera olika sätt utövar inflytande på samtiden” (ix), även om Gamla testamentets människor sedan länge är förstummade fortsätter de att leva genom texterna (viii). Det är texterna som är utgångspunkten för att kunna förstå Gamla testamentets människor – både på vilket sätt de är lika oss och på vilket sätt de är olika oss. De över tid och rum gemensamma mänskliga förutsättningarna och erfarenheterna kallar Janowski för ”antropologiska konstanter” (ty. ”anthropologische Konstanten”, 9, 20). En gammaltestamentlig antropologi måste dessutom ta hänsyn till de ”konkreta livsomständigheterna” för människan i det gamla Israel samt till Gamla testamentets ”litterära kontexter” (20).

Janowski talar alltså om litterära kontexter, vilket är ett sätt att markera att det inte finns en enhetlig människobild utan snarare olika tematiska tyngdpunkter i olika delar av GT. Ändå menar Janowski att Gamla testamentets antropologi som helhet kan sägas präglas av tre aspekter: ”den kroppsliga erfarenheten”, ”rättfärdighetens etos” samt ”medvetenheten om ändligheten” (39). Detta sammanfattar Janowskis syntes, som han själv kallar för en ”integrativ ansats” (39).

Den grundläggande frågan ”Vad är människan?” är, som jag noterade ovan, ett citat från Ps 8:5. Janowski lyfter fram denna vers samt

1 Mos 2:7 och Mika 6:8 som ”antropologiska nyckelsatser” (ty. ”anthropologische Leitsätze”, 38). I dessa tre verser betonas människan karaktär av att vara skapad (1 Mos 2:7), ändlig (Ps 8:5) samt kallad att göra det rätta/goda (Mika 6:8). I allt detta existerar människan *coram Deo*, inför Gud. Genom att lyfta fram just dessa tre verser har Janowski formulerat förutsättningarna för att skriva fram en GT-antropologi: den är relationell, först och främst till Israels Gud. Människan i det gamla Israel präglades av en grundläggande ”socialitet” (29), till andra människor, men framför allt till Gud. ”Socialiteten” i relation till andra människor kommer som en integrerad del av framställningen i alla kapitel (jämför rubrikerna jag citerade i det andra stycket ovan), men denna mellanmänskliga (horisontella) socialitet är alltså alltid präglad av den mänskligt-gudomliga (vertikala) socialiteten.

Det är här Janowski får anledning att betona Gamla testamentets antropologiska varians i jämförelse med (västerländsk) modern tid. I det trettonde och sista kapitlets sammanfattande diskussion jämför Janowski Gamla testamentets syn med särskilt den senmoderna västerländska filosofins människobild, med Immanuel Kants ”subjektsteoretiska” filosofi som exempel (544–547). Medan Kant, upplysningstraditionen och därmed ”vår” moderna människobild präglas av att människan i sitt frågande efter sin existens kan vända sig inåt, mot sig själv, vände sig människan i det gamla Israel alltid mot den Gud som hade skapat henne. Detta är enligt Janowski en avgörande skillnad jämfört med vår tid. Men frågandet, det vill säga frågan ”Vad är människan?” har ställts i alla tider. Om detta är Janowskis bok i sig själv ett fascinerande vittnesbörd. Den har på detta sätt en existentiell kvalitet som man ganska sällan möter i exegetisk litteratur.

Är Janowskis framställning representativ för vad Gamla testamentet vill säga om människan? Det är däremot svårare att få ett grepp om. Janowski oscillerar hela tiden mellan att å ena sidan betona de riktigt stora tematiska mönstren (eller ”tematiska fälten”, som han kallar dem) och å andra sidan framhålla olika tyngdpunkter i olika delar av GT. Det förstnämnda är naturligtvis det som möjliggör själva syntesen, det vill

säga att ta ett helhetsgrepp om Gamla testamentet, men blir oundvikligen väldigt generaliserande. Att antropologin i GT till exempel skulle präglas av en "socialitet" mellan människor samt mellan människor och Gud är en så pass allmänt hållen utsaga att det är svårt att se hur den skulle kunna tjäna som analytiskt koncept när Gamla testamentets texter ska analyseras. Detsamma gäller de tre antropologiska aspekterna "den kroppsliga erfarenheten", "rättfärdighetens etos" och "medvetenheten om ändligheten" (se ovan). Kanske ligger då det stora värdet hos Janowskis bok i just själva frågandet. Det som han menar är antropologins universella fråga – "Vad är människan?" – är också Janowskis egen fråga i mötet med de gammaltestamentliga texterna och de människor om vilka de vittnar. Hans bok är därmed inte bara ett vittnesbörd om en forskargärning utan även om en människas möte med andra människor.

Richard Pleijel, Stockholms universitet

SARA KIPFER OCH JEREMY M. HUTTON (RED.), TILLSAMMANS MED REGINE HUNZIKER-RODEWALD, THOMAS NAUMANN, OCH JOHANNES KLEIN

The Book of Samuel and its Response to Monarchy

BWANT 228; Stuttgart: Kohlhammer, 2021, häftad, 344 sidor,
SEK 852, ISBN 978-3-17-037040-1

Denna noggrant redigerade samlingsvolym, som härrör från ett kollokvium som pågick jämte IOSOT-mötet 2019 i Aberdeen, är tillägnat Walter Dietrich på hans 75-årsdag. Kollokviet är lägligt, så tillvida att det fokuserar på populism, främlingsfientlighet och auktoritarism, vanliga fenomen i vår samtida värld. Volymen inleds med ett kapitel skrivet av de båda huvudredaktörerna Sara Kipfer och Jeremy M. Hutton, som reflekterar över mångfalden av reaktioner till monarkin som ryms i 1–2 Sam. Med de olika artiklarna som grund, vidhåller de att makt, som den framställs i Samuelsböckerna, inte är en abstrakt auktoritet som har blivit given ledarna. I stället är makt en konkret process, där en ledare måste förtjäna sin makt och där den måste bli ratificerad av folket. Samtidigt är inte makt en opersonlig och formell faktor, utan knuten till kungen och hans familj som individer. Vi ser hur det person-